

Giriş

Türkiye’de Yerel Kültür Politikaları Üzerine

Ülkü Zümray Kutlu

Kültür politikaları, kültür endüstrilerinden tarihi ve kültürel mirasa, kültürle ilgili yasal düzenlemelerden sanat üretimini ve sanatçıyı etkileyen koşullara, kültürel çeşitlilikten kültürel haklara ve kültüre katılıma birçok konuyu kapsayan ve bu konularda yapılan tartışmaları, geliştirilen politika ve uygulamaları içeren çok boyutlu ve kapsamlı bir alan. Bu kitabın ele aldığı konular ise bu tartışmaların sadece bir kısmını, katılımcı yerel kültür politikaları geliştirme konusunda Anadolu Kültür (AK) ve İstanbul Bilgi Üniversitesi’nin (BİLGİ) yürüttüğü çalışmaları, her iki kurumun farklı kentlerde gerçekleştirdiği projelerden ve bu kentlerde gözlemledikleri çalışmalardan örnekleri içeriyor. Bu örnekler üzerinden izlenen yol ve edinilen deneyimleri paylaşarak bu konuda bir tartışma başlatmayı amaçlıyor.

Günümüzde *katılım* oy vermekten, vatandaşları sivil ve siyasi haklarını aramak için harekete geçirmekten daha kapsamlı; katılım konusu sivil ve siyasi haklar kadar ekonomik, sosyal ve kültürel haklara da işaret eden bir konu. Kültürel hayata katılım ise kültürel etkinliklere katılımdan çok daha fazlasını, “politikaların tasarlanıp gerçekleştirilmesinde, kolektif harekette ve seçme özgürlüğünün ifade edilmesinde aktif bir işbirliği ve katılım içinde olmayı”¹ içeriyor. Ancak *katılım* kavramı son dönemde çok fazla kullanılmasına rağmen tanımı üzerine net bir fikir birliğine varılmış değil. Türkiye’de de katılımcı süreçlerin nasıl işleyeceğine dair derinlemesine bilgi ve kavrayış büyük ölçüde eksik ve yerel karar alma süreçlerine katılımı ilgili tanımlanmış bir perspektif henüz geliştirilmedi.² Bu nedenle, kamusal karar alma sürecinde katılımı sağlamanın sahada gözlemlenmiş sorun ve zorluklarını tarif etmek, *kim, neye katılıyor?, nasıl? ve niye?* sorularını cevaplamamıza yardımcı olabilir. Farklı kent örneklerinden ve yerel deneyimlerden bahsetmek, yapılan teorik tartışmaları somutlaştırarak ufukumuzu genişletebilir.

Bununla birlikte, Türkiye’de katılım hakkının hayata geçirilmesi için kültürel haklara, kültürel çeşitlilik ve kültürel katılıma yeteri kadar önem verilmediğini ve bu konuların birlikte değerlendirilmediğini söyleyebiliriz. Toplumsal uzlaşma ve diyalogda gelişme kaydedebilmek için kültürün ve özellikle kültürel hayatta yer alma hakkının önemi konusunda hâlâ çok düşük bir farkındalık mevcut. Hâlbuki kültürel hayatta yer alma hakkı, kültürel çeşitlilik açısından büyük önem taşıyor. Sosyal diyalogun zemini, insanların yaşadıkları yerin ve geleceklerinin sosyal ve kültürel durumunu belirleme yönünde örgütlenmiş bazı inisiyatiflerin doğrudan parçası olmalarını sağlayarak, güçlendirilebilir. Karar alma mekanizmalarına ve kentin sosyal ve kültürel hayatına katılma pratiği yönünde atılacak adımlar ve kültür hayatına katılma hakkını derinlemesine çözümlenmek, Türkiye’de demokratikleşme yönünde atılacak adımların bir parçasını oluşturabilir.

¹ Laaksonen, A. (2005) “Measuring Cultural Exclusion through Participation in Cultural Life”, “Third Forum of Human Development: Defining and Measuring Cultural Exclusion”da sunulan bildiri, 17-19 Ocak 2005, Paris.

² Türkiye’de de katılımcı süreçlerle ilgili tartışmaların gündeme gelmesi ile 17 Aralık 2004 tarihinde Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne aday ülkeler arasına girmesi arasında doğrudan kronolojik ve içerik bağlantısı mevcut. AB’ye katılım öncesi dönemde, aday ülkelerde merkezi idarenin, özellikle de yerel yönetimlerin idari kapasitelerinin güçlendirilmesi ve örgütlenme ve işleyişlerinin reforma tabi tutulması gerekiyor. Türkiye’nin 2005 yılı itibarıyla ademi merkezîyetçilik ve yerel yönetimlerle ilgili reform konusunda attığı adımları kültüre katılım çerçevesinde değerlendirmek mümkün. Türkiye’de yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesiyle ilgili çalışmalara 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunları örnek teşkil ediyor. Özellikle 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun; merkezi-yerel yönetim ilişkileri bağlamında yerel yönetimleri ve diğer sivil aktörlerin katılımını öne çıkaran bir kanun niteliği taşıyor. 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 13. maddesi ise “belediye ve hemşehriler arasındaki kültürel ilişkilerin geliştirilmesinin önemi”ni vurguluyor.

Türkiye’de çok kısa bir süredir tartışılan bir konu hakkında bağlayıcı sözler söylemek zor. Merkezi yönetimin yerel alanda kararlar vermesine alışılmış bir coğrafyada, katılımcı politika üretme konusunda yapılan çalışmalar ve iyi örnekler oldukça az sayıda. Bu nedenle, farklı katılımcı pratiklerin gündeme getirilmesinin, farklı kentlerde uygulanan yöntemlerin ve atılan adımların paylaşımına ve tartışmaya açılmasının, uygulanan somut örneklerin başarıları ve eksiklikleri ile tartışılmasının önemünü açacağına ve tartışmaları zenginleştireceğine inanıyoruz.

Anadolu Kültür ve İstanbul Bilgi Üniversitesi’nin Yürüttüğü Çalışmalar

Anadolu kentlerinin kültür ve sanat alanında yerelleşmelerine katkıda bulunmak amacıyla AK, BİLGİ işbirliği ve Avrupa Kültür Vakfı (ECF) desteğiyle, 2004 yılının Kasım ayında Anadolu kentlerinden kültür vesanat kurumları, belediye temsilcileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcileri, İstanbul’daki birçok farklı kültür ve sanat kuruluşu, sivil toplum örgütü ve sanatçının katılımı ile gerçekleştirilen bir toplantı ile **Yerel Kültür Politikaları** programını başlattı.

Birçok kurumun ve kentin deneyimini biraraya getiren Program, yerel yönetimlerin kentlerinde katılımcı çalışmalar gerçekleştirmelerine ve sivil girişimlerin politika saptama sürecinde etkin rol alabilmesine destek olmayı hedefliyor. Program kapsamında, kentlilerin kültür ve sanat alanındaki önceliklerinin belirlenmesine, valilikler, belediyeler, il özel idareleri aracılığıyla yürütülen stratejik planlama ve kaynak kullanma süreçlerinde üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve sanatçıların yer almalarına ve katılımcı yerel kültür politikalarının geliştirilmesi için gerekli işbirliği ortamının hazırlanmasına destek olmak amacıyla, farklı kentlerde çalışmalar gerçekleştiriliyor.

Çalışmalar ilk olarak, 2004 yılının Kasım ayında gerçekleştirilen toplantıda projeye katılmak istediklerini bildiren Kars ve Kayseri kentlerinde başlatıldı. Söz konusu kentlerde kültürel alanın ihtiyaçları ve potansiyeli hakkında bilgi edinebilmek amacıyla odak grup çalışmaları yapıldı, toplantılar düzenlenerek kentlerin öncelikleri sivil toplum ve yerel yönetimlerden katılımcılarla birlikte tartışıldı. Kentleri daha iyi tanımak ve yerel kültür politikaları geliştirme yönünde atılacak adımlara zemin oluşturmak amacıyla Kars ve Kayseri’de yürütülen ön çalışmalar 2007 yılında Çanakkale, Antakya, Edirne ve Mersin kentlerini de içine alarak devam etti ve bu kentlerde de odak grup çalışmaları gerçekleştirildi. Odak grup çalışmalarında ve tartışmalarda çıkan sonuçlar doğrultusunda, kentlilerin ve yerel yönetimlerin ilgisi de göz önüne alınarak Kars, Antakya ve Çanakkale’de yapılan araştırmaları ve toplantıları somut adımlarla desteklemek amacıyla, 2008-2010 yılları arasında uygulanmak üzere *Yerel Kültür Politikaları için Stratejiler* projesi geliştirildi.

Antakya, Çanakkale ve Kars kentlerinde katılımcı yerel kültür politikalarının oluşturulması için atölyeler, toplantılar ve projelerin gerçekleştirildiği üç yıllık bu çalışmada, AK ve BİLGİ projenin temel uygulayıcı ortakları oldular. AK Antakya, Çanakkale ve Kars kentlerinde katılımcı projeler üretilmesine destek olurken, BİLGİ’de kurulan Kültür Politikaları ve Yönetimi Araştırma ve Eğitim Merkezi (KPY) ağırlıklı olarak kültür politikaları ve kültür yönetimi konusunda bir belge ve araştırma merkezi olarak işlev gördü. KPY halen çalışmalarına devam ediyor. BİLGİ kütüphanesi bünyesinde faaliyet gösteren Kültür Politikaları ve Yönetimi Arşivi ise bu konuda çalışma ve araştırma yapmak isteyen araştırmacı ve akademisyenlere yönelik kaynakları bir araya getirerek kullanıma açıyor.

Kentlerde gerçekleştirilen çalışmalar süresince birçok kentin deneyimini biraraya getirmek ve paylaşmak ana hedeflerden biriydi. Katılımcı yerel kültür politikaları geliştirme konusunda sadece Türkiye’de değil, dünyada da izlenen tek ve biricik bir yöntem mevcut değil. Ancak çalışmanın geçerliliği ve kapsayıcılığı için olmazsa olmaz diyebileceğimiz bazı adımlardan bahsetmek ve bu adımları gündeme getirmek mümkün. Bu perspektifle, *Yerel Kültür Politikaları için Stratejiler* projesi devam ederken kentlerde yürütülen çalışmalarda izlediğimiz yolu şu şekilde özetleyebiliriz:

- (a) **Odak Grup Çalışmaları:** Kentlerin kültürel alanda mevcut durumlarının, öncelik ve ihtiyaçlarının anlaşılabilmesi için sivil toplum kuruluşları, inisiyatifler, gençler, yerel yönetimler, üniversiteler ve kadınlarla odak grup çalışmaları yapıldı.
- (b) **Raporlar:** Odak grup çalışmalarından çıkan sonuçları ve bu sonuçlara dayanan bir SWOT analizini içeren bir rapor hazırlandı.
- (c) **Raporların Paylaşılması ve Kentlerde Toplantılar:** Odak gruplardan çıkarılan sonuçlar, her kentte iki günlük toplantılar aracılığıyla kamuoyuyla paylaşıldı. Bu toplantılara sivil toplum kuruluşlarının ve görüşme yapılan insanların yanısıra yerel yönetimler, üniversiteler ve kamu kuruluşları da davet edildi. Toplantıların ilk günü odak grup çalışmasının sonuçlarının sunulmasına, ikinci günü ise kentlilerle beraber kentin SWOT analizinin güncellenmesine ve ihtiyaçların önem sıralarının belirlenmesine ayrıldı.
- (d) **Atölye Çalışmaları:** Pilot kentlerde daha önceden belirlenmiş önceliklere yönelik projelerin geliştirilmesi için atölye çalışmaları düzenlendi. Atölyelerin sayısı ve içerikleri kentlilerin ihtiyaçlarına ve proje geliştirme konusundaki kapasite ve deneyimlerine bağlı olarak tasarlandı.
- (e) **Küçük Ölçekli Projeler:** Yerel yönetimler ve sivil toplum arasında kültür politikaları konusunda işbirliğini güçlendirmek ve sivil toplumun pilot kentlerde kültür alanıyla ilgili farkındalığını ve katılımını artırmak amacıyla küçük ölçekli projelere destek sağlandı. Hem atölye çalışmaları, hem de küçük ölçekli proje uygulamaları *yaparak öğrenme* yöntemiyle kentlileri destekleme ve güçlendirme amacını güttü. Küçük ölçekli projelerin geliştirilmesi ve uygulanmasında kentte var olan kurum, kuruluş ya da sivil inisiyatiflerin işbirliği yapması, ortak iş üretmeleri teşvik edildi.
- (f) **Sonuçları Kamuoyuna Duyurmak:** Küçük ölçekli projelerin sonuçlarını kamuoyuna duyurarak, hem sorunlara hem de projelerin kazanımlarına odaklanan bir değerlendirme yapmak hedeflendi. Kentlerde tüm kentlilerin katılımına açık olarak düzenlenen toplantılarda, tamamlanan çalışmaları içeren proje kitapçıkları dağıtıldı ve projeleri gerçekleştiren gruplar çalışmalarını tüm katılımcılarla paylaşmak üzere sunumlar gerçekleştirdi. Toplantılara diğer proje kentlerinden temsilciler de katılarak farklı süreçler ve deneyimler hakkında bilgi sahibi oldular. Bu toplantılar kentlerde yürütülen çalışmaların görünürlüğünü artırdığı gibi, farklı kentler arasında işbirliği geliştirilmesine de katkıda bulundu.

Kentlerin farklı dinamiklere ve önceliklere sahip olması nedeniyle, proje kapsamında gerçekleştirilen çalışmaların içeriği atölye çalışmaları itibariyle farklılıklar gösterdi ve bu farklılık ortaya çıkan ürünlere de yansdı. Farklılığı yaratan en önemli etmenler, yerel yönetimlerin bu çalışmaları yürütmek konusunda gösterdikleri niyet, kararlılık ve kentte güçlü sivil toplum kuruluşları ve inisiyatiflerinin varlığıydı.

Bu doğrultuda Antakya, Çanakkale ve Kars kentlerinde yürütülen çalışmaları değerlendirdiğimizde, zengin bir *Yerel Gündem 21* çalışma deneyimine sahip Çanakkale'de sivil inisiyatifler ve yerel yönetimlerle işbirliği halinde geliştirilen *Çanakkale 2010* projesini iyi örneklerden biri olarak gösterebiliriz. *Çanakkale 2010*, Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Teşkilatı (UCLG) tarafından da 2010 yılında uluslararası iyi örneklerden biri olarak seçildi. Kars ve Antakya'da gerçekleşen çalışmalar ise kentlilerin öncelikleri ve ilgileri doğrultusunda sırasıyla tarihi ve kültürel miras, kültürel çeşitlilik ve çağdaş sanata odaklandı. Kars ve Antakya'da yürütülen çalışmalar ve geliştirilen projeler, yerel yönetimlerle işbirliğinden ziyade, kentteki sivil girişimler arasındaki ortaklıkları teşvik etmeye ve sivil girişim ve sivil toplum kuruluşlarının kapasitelerinin geliştirilmesine yoğunlaştı.

Kentlerde yürüttüğümüz çalışmalar, katılımcı kültür politikalarının ve planlamalarının oluşabilmesi için bu yöntem konusunda ikna olmuş ve kentlilerin katılımı yönünde aktif faaliyet gösteren yerel yönetimler kadar, bu alanda faaliyet göstermeye niyetli sivil girişimlere ve sivil toplum kuruluşlarına da ihtiyaç duyulduğunu gösterdi. Söz konusu kentlerde geliştirilen projeler ve çalışmalar hakkında daha ayrıntılı bilgileri ilerleyen sayfalarda sizlerle paylaşacağız.

Bazı Öneriler

Kentlerdeki çalışmalardan edindiğimiz deneyim, katılımcı politika uygulamalarının çoğu zaman planlama çalışması bittikten sonra gerçekleştirilen anket çalışmaları ile sınırlı kaldığını gösteriyor. Genellikle, planlar yapıldıktan sonra bir örneklem seçilerek plan üzerine fikir ve öneriler toplanıyor. Bir başka deyişle, yasalarda katılımcılığa yapılan vurgu ve kentlilerin katılımını sağlamak için yapılan yasal düzenlemeler, katılımcılığın etkin bir şekilde uygulanmasını garanti etmiyor. Bununla birlikte, katılımcılık süreci planların hazırlanması ile de tamamlanmıyor. Katılımcı, etkin ve şeffaf kültür politikaları ancak yerel yönetimlerin planların hazırlanmasından uygulanmasına kadar tüm süreçte kentli ile işbirliği halinde olması, kentliyi ilgilendiren tüm karar alma ve uygulama mekanizmalarına kentte yaşayanları dahil etmesi ve kentlileri dahil etmek için farklı yöntemler denemesi ile mümkün olabiliyor. Kentlilerle bir araya gelerek yapılan çalışmalarda farklı işbirliklerine ve diyaloga fırsat yaratacak toplantı, tartışma ve odak grup çalışmalarının yapılması, hem sürecin hem de çalışmaların kentliler tarafından sahiplenilmesine fırsat yaratıyor.

Bu bağlamda, *Yerel Gündem 21* ve *Kültür için Gündem 21* gibi sivil platformlar ile *Kent Konseyleri*'nin katılımcı kültür politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması süreçlerine önemli ölçüde katkı sağlayabileceğini söyleyebiliriz. Bu platformlara kentlilerin katılımının sağlanması, kültürel çeşitliliğin ve ifade özgürlüğünün teşvik edilmesi ve özellikle gençler, engelliler, kadınlar, çocuklar ve tüm dezavantajlı grupların temsili için destek verilmesi de bu platformların işlevsel olmaları için gerekli. Kültüre erişim, kültürel haklar ve karar alma süreçlerine katılımın öncelikle haklarla ilgili farkındalık ve bilgiye sahip olmayı gerektirdiği bir gerçek. Dezavantajlı gruplara özel ilgi ve pozitif ayrımcılık dikkate alınması gereken yöntemler ve kentte yaşayan her kesimin katılımını sağlamanın yolları üzerine düşünmek gerekiyor. Birbirinden farklı toplulukların, özellikle de göçmenler, azınlıklar, engelliler gibi dezavantajlı grupların karar alma süreçlerine katılımı, özel ilgi gösterilmedikçe mümkün olmuyor.

Gündeme getirilmesi gereken bir diğer konu ise karar alma süreçlerini etkileyebilecek etkin sivil inisiyatiflerin var olduğu (nadir) durumlarda, katılımın genellikle kentteki *olağan şüphelilerle* sınırlı kalması. Bu da karar alma süreçlerine katılanlarla, bu süreçler üzerine söz söyleyen ve kentlerde düzenlenen etkinliklerde aktif olan kişilerin aynı olduğu anlamına geliyor. Bunun sonucunda da sürdürülebilirlik sorunları ve genel olarak politika oluşturma süreçlerine sınırlı vatandaş katılımı ortaya çıkıyor. Aynı şekilde, katılımın sadece belirli bir aşamada, örneğin planlamada, sağlanması da daha sonraki aşamaların katılımcı olacağına dair bir garanti içermiyor. Katılımcı yaklaşım, tüm süreçlerde kentlileri dahil etmek için farklı yöntemleri uygulamayı ve yaratıcı olmayı gerektiriyor.

Eşit önemde bir başka nokta da, kentlilerin önerileriyle, kentlilerle birlikte geliştirilebilecek ve uygulanabilecek somut projeler üzerinde çalışmak. Kentlilerin katılımını artırmak için *yaparak öğrenmenin* ve *somut bir projeyi geliştirme/uygulama/üretmenin* önemi büyük. Hiç kuşkusuz, somut projelerle birlikte canlı bir halkla ilişkiler çalışması yapmak, kentlilerin dikkatini çekmek ve kentlileri tüm süreçlere dahil etmek amacıyla yerel basını daha fazla kullanmak da gündemde tutulmalı. Tüm bu çalışmalar kentlilerin sürecin bir parçası olmalarına, kentlerini ve çalışmalarını sahiplenmelerine vesile olabilir, katılımını teşvik edip kolaylaştırabilir.

Şüphesiz ki, Anadolu kentlerinde yürütülen çalışmalar bu kitapta yer alan örneklerle sınırlı değil. Son yıllarda Anadolu kentlerinde yoğun çalışmalar yürütülüyor ve birçok kentte bu kitapta yer alan örneklerden daha başarılı çalışmaların gerçekleştirildiğine eminiz. Biz bu kitapla elimizden geldiğince ulaşabildiğimiz ve bildiğimiz örnekleri paylaşmak ve deneyimlerimizi aktarmak istedik. Türkiye'deki diğer kentlerin de bu kitapta sunulan örnekleri ve yöntemleri göz önüne alarak kendi dinamiklerini, önceliklerini ve ihtiyaçlarını değerlendirmelerine ve kendi yerelliklerine uygun çalışmalar geliştirmelerine destek olmayı hedefledik. Aynı şekilde, katılımcı pratiklerin *tek ve doğru bir yolu* olmadığını akıldan tutmanın da yolumuzu aydınlatacağını düşünüyoruz. Söz konusu örneklerin eksileri

ve artıları ile değerlendirilmesinin, katılımcı planlama ve uygulama için farklı deneyimlerin ve önerilerin gündeme alınmasının iyi örnekleri çoğaltacağına inanıyoruz. Katılımcılığın esas alındığı, sivil katılımın desteklendiği, kentlilerin kentlerini ve dolayısıyla kendilerini ilgilendiren konulara dair karar alma mekanizmalarına dahil olduğu, proje ve programların planlama, uygulama ve izlemede aktif bir biçimde rol aldığı çalışmalar, kültürel çeşitliliğin ve kültürel hakların gündeme getirilmesi ve Türkiye'nin demokratikleşmesi açısından büyük önem taşıyor.

Son olarak, bu kitapta ele alınan örnek çalışmalar, söz konusu kentlerdeki en az dört yıllık bir deneyimi kapsıyor. Bu bağlamda, katılımcı yerel kültür politikası geliştirme, kültürel haklara erişim, kültüre katılım konularının uzun vadeli bir perspektif gerektirdiğini unutmamak gerekiyor.